

Gyermekkorából beszéli a legenda, hogy egyszer, midőn a templomba vitetett, az istenek mélyen meghajtották magokat előtte, ő mély elmélkedésbe merült és az önkívület legmagasabb fokára emelkedett. Föllépése előtt megkísértették a démonok, a sötétség minden irtózataival, a démoni csábítás minden ingereivel s végül a világ fölötti uralom ígéreteivel. Nyilvános élete telve csodatettekkel, melyek leginkább betegek gyógyítására, halottak feltámasztására szorítkoznak és az emberek iránti résztvevő szeretetét bizonyítják. Halála alkalmával mondott végszavait: „minden mulandó, minden nyomorúságos, minden pusztá, minden anyagtalan“ — az egek visszhangozták; az egész természet gyászt öltött, a nap elveszté fényét, meteorok hullottak alá, a föld rengett, mennyei gyászzené hangzott; a halott még egyszer kikelt koporsójából, hogy odasiető egyik tanítványával beszéljen, s végre a koporsót a belőle támadt tűz megégeté.”

E kötetet befejezi a vallás-alakok osztályozása, mely sok tekintetben új, az eddigieknél szélesebb alapokra fektetett és eredeti. Mi pedig futólagos ismertetésünket szerzőnk következő szavaival zárjuk be: „Az idegen vallás-alakok ismerete nemcsak a vallás tudományos megismerésének elengedhetetlen föltétele, hanem saját vallásunk, a keresztyénség méltó és öntudatos nagyrabecsülésének is alapját képezi“; mert meggyőz minket arról, „hogy a keresztyén vallás és ennek alapítója a legszigorúbb tudományos kritikai művelet után sem veszti el azon eszményi fenségét és tisztaságát, melylyel a kegyes lelkek közvetlen hite szerint bír“.

V. S.

*Versuch einer Theorie des Romans und der Erzählkunst, von
Heinr. Keiter. Paderborn, 1876.*

A Kisfaludy-társaság ezelőtt két évvel széptani feladatúl a regény elméletét tűzte ki. Olyan téren akarta elősegíteni a fogalmak tisztázását, melyen íróink és kritikuskaink legtöbbje csak sötétben tapogatózik s vagy nem mindig helyes ösztöne, vagy más műfajok idegen törvényei után indul. A pályázat sorsa mostanában dült el: a beküldött dolgozatok közt nem akadt egy sem, mely a mi irodalmi viszonyaink között is hézagot pótolna, s e szerint a jutalom nem is ítéltetett oda,

új feladatúl pedig egy más, rokon kérdés tűzetett ki: a magyar regény története. A regény elmélete, ha valaki jóra való munkában akarja megírni, nem is közönséges nehézségeket támaszt a gondolkodónak. Törvényeit hiába keresi Aristotelesben, ki a ma legdivatosabb műfajokról: a prózai és verses regényről, a költői beszélyről s a lyrának ezerféle osztályozhatatlan és szabálytalan változatáról bizonyára nem is álmodott; a külföldi *aesthetica* vagy lenézi és Gervinussal hallgat róla, vagy habozó és ellenmondó ítéleteket hallat; a gyakorlat már-már beláthatatlan nagy területet foglalt el, az ellentéteknek egész özönével. Egy szeszélyes, kacskaringós járású folyónak, mely majd sziklák közé szorúl, majd réteket borít el, most hajókat hord s ismét sekély iszapba vész, itt kristálytiszta, ott szemetes: képét lerajzolni is mesterség, hát viszonyainak szövevényes okait kifürkészni! Már ahhoz magához is ugyancsak éles elme kell, hogy valaki a híres nagy regények hatásának egymástól gyakran oly különböző titkát kitalálja s meghatározza, mennyiben gyökerezik ez a művészet talaján belül, mennyiben kívül azon. A műfaj szabad, majdnem a műalkat hiányáig, az alaktalanságig; eszmében, irányban, felfogásban, idomban, kidolgozásban gyakran egészen szemben álló művek aratnak egyenlően zajos tapsot. Gyakran úgy látszik, mintha az epikus költészet alapfeltétele a szigorú tárgyiasság is a regényben — legalább helyenkint s rövid időre — sikerrel lenne mellőzhető s a gyakorlati tendentia a helyett hogy megrontaná benne a szépnek tisztaságát, melyet minden más fajra nézve lángpallossal őriz az *aesthetica*, inkább elősegíti sikerét. Hol van ebben a labyrinthban az elmélet kivezető fonala, merre az igazi út?!

Sokan keresték már, az egyik több, a másik kevesebb szerencsével. A ki nem a történet fonalával halad útján, hogy a regény históriájának nevezetesebb mozzanataiból s főbb műveiből próbálja vázolni bölcséletét, a mi egy, még legfőbb sajátságaira nézve is folytonos fejlődésben, változásban levő műfajnál kétségkívül a leghelyesebb eljárás; vagy nem csupán egyes, töredékes útbaigazító eszméket akar adni, mint Kemény a regény és dráma viszonyáról írt kitünő tanulmányában, hanem egész bevégzett rendszert: az könnyen belejut egy nagyon is ferde helyzetbe. Abba t. i. hogy eszméltető gondolatok és hasznavehető tanácsok helyett valóságos mintát ad,

mely ezerféle aprólékosságra gondol s nem feledkezik meg semmiről, kivéve egyet: az írói egyéniséget, s melyhez aztán alkalmazkodhatik a kézműves, de sohasem a művész. Ebbe a hibába esnek többnyire a regény természetének és törvényeinek német vizsgálói, kik közül egy *) annyira megy, hogy arányszámokban határozza meg: legyen a regényben elbeszélés 4 rész, leírás 3, jellemrajz 2, dialog 5, reflexió 1 rész. Keiternek előttünk fekvő munkája, melyhez francia divat szerint Kreyssig írt előszót, — még pedig egy (s ez már nem francia divat) semmitmondó előszót — hasonlóképen túljár azon a határon, melyen túl a jót megrontja a sok. Nem kevesebb mint 224 sűrű lapon tárgyalja a regény elméletét s jól lehet számtalan szabályával a szegény regényírókat a legszűkebb sarokba szorítja, még sem elég gazdag eszmékben, sem elég kimerítő, sem elég szabatos.

Az elbeszélő költészet nagyobb műfajai alapvonásainak rövid ismertetésén kezdi. Az epopoeiaról azt mondja, hogy tárgyai: az egész emberiség, vagy egy egész nemzet sorsára befolyást gyakorló nagy események; az éposz vagy elbeszélés (ilyennek nevezi az Odysseiát) az egyes ember helyzetét átalakító viszonyokkal foglalkozik; a novella szűkebb társadalmi körben mozog. Az ember mind a háromban mint kész, minden irányban kifejlett egyén szerepel. „A regénynek ezekkel ellentétes feladata az emberi lelket fejlődésében, változásaiban mutatni be. A mi az epopoeia a nemzetre, az a regény az egyénre nézve. Míg itt a költő látszólag csupán az eseményeket teszi előadása tárgyává, voltaképen azt mutogatja, hogy a külvilág, kapcsolatban az ember természetével, milyen hatásokat gyakorol az egyén lelkére.“ Az értelmezés, a mennyiben magára a regényre vonatkozik, elég jó; mindenesetre bele lehet foglalni keretébe a világirodalom e nemű termékeinek legjavát. Mesterkéltabb már a felosztás, melyet Keiter a most mondottak alapján akar a regényre alkalmazni. A szerint különbözteti meg ennek két fajtát, a mint a munka az emberi szellemnek és kedélynek általában fejlődésével, vagy csak átalakulásával foglalkozik. A regénynek többi divatos felosztását — egyfelől tárgyai szerint: főrangú, polgári, népies, törté-

*) Detlev Frh. v. Biedermann: *Der Roman als Kunstwerk*, Drezda, 1870. 23. l.

neti és társadalmi, másfelől hangja szerint: komoly, komikus és érzelmes regény — egészen mellőzi.

Az egész munka két fő részre oszlik; az első a regény tartalmával, a második alakjával foglalkozik. Amabban van szó az alapeszméről, a jellemekről, az anyagról, a cselekvényről, ennek helyéről és idejéről; emitt az objectivitásról az elbeszélésben, a jellemek és lelkiállapotok rajzában, a leírásokban, majd a mese előadásáról és a stílusról. Minderről kimerítő, minden értelemben nagyon is kimerítő részletességgel, sőt aprólékoskodással. Böven fejtegeti, hogy a regény eszméjének költői feldolgozásra alkalmasnak és méltónak, általános emberinek, egészségesnek és tárgyiasan fejlesztettnak kell lennie; mennyire és miképen szükséges indokolni a szerelem keletkezését; hogyan legjobb rajzolni a hős fejlődését, úgy szólván pályáitól kezdve egészen nászruhájáig, vagy szemfödőjéig; mi módon érhető el a meseszövevényben a szigorú okozatosság és egység. Szóval minden kérdésnél a hasznos és jelentéktelen útmutatásoknak egész özönével borítja el az olvasót és író. A sok között tagadhatatlanul akad sok jó is, melyek érdemessé teszik a munkát az átolvasásra. Így jelesen fejtegeti a jellemrajz számos kérdését, különösen a ma nagyon divatos egyoldalú jellemrajz veszélyeit; nem valók regényhősöknek sem az anygali, szenvedélytelen karakterek, sem az elvetemültek, kiknek öntudatában hiányzik az összeütközés a jó és rossz között. Helyes tanácsokat ad a leírások szemléletességének s a regény szervezetébe illesztésének szükségességéről és módjáról. Igen jól okadatolja azt a követelését is, hogy a regényíró ne távozzék el attól az országtól és társadalomtól, a melyet ismer. Ezeken kívül is sok megfogadható tanács és találó megjegyzés foglaltatik a könyvben, mely azonban, fejtegetéseiben mindig biztos csapáson, következetesen akarya haladni és minden aprólékosra kategorikus szabályokat alkalmazva, töméredek egyoldalúságba esik. Annyira, hogy kategorikus tételeivel még sokkal messzebb megy Vischernél, ki a regény stíljében — az époszszal szemben — kiemeli a jellemzetést, az egyénit. *) A helyett, hogy eszméket ébresztene, vagy az írókat önbírálatra serkentené, gyakran úgy látszik, mintha túlbuzgóságában — hogy a ballépésektől megőrizze —

*) F. T. Vischer: *Aesthetik*. Dritter Theil, 1307. l.

gúzsba kötné a költő kezét-lábát s bizalmatlanságot keltene benne maga iránt. Ezen kívül sok érdekes kérdés fölött könynyedén siklik el. Az irányregényekről röviden, hiányosan és fölületesen szól; a részletekre, alkotási törvényekre nézve a regény s a többi költői fajok között párhuzamot nem igen von; a humoristikus regényre nézve a legtöbb szabálya alól kivételt enged, de aztán semmi határozottat nem mond róla. A történeti regényt — Vischerből indulva ki — nem szereti; több helyen majdnem jogosultságát is kétségbe vonja.

A könyvnek egyik, nem utolsó jó oldala, hogy könnyű, érthető, folyamatos nyelven van írva s tele hivatkozásokkal, idézetekkel. A szerző tömérdek regényt áttanulmányozott. Olvasottsága leginkább a német regényirodalomra terjed ki; Dickensnek csak egy munkájáról ír futólag, Thackerayt, Manzont, Turgenjevet s a regény elméletére nézve mindenestre tanulságos két Dumast alig említi. Az, hogy ily kizárólag a német szellem termékeire épít, magában nem lenne baj; de az, a ki tudja, hogy életteljesség, érdekesség, elbeszélő képesség tekintetében milyen hátul áll a német regény, az nehezen fogja aláírni Keiternek efféle kijelentéseit: „Hogy a teljes tárgyiasság igazi értékét megítélhessük, össze kell hasonlítanunk egy Feval, Holtei, Brachvogel, Jókai, Hugo munkáit egy Freytag, Auerbach, Spielhagen, Reuter regényeivel; ott az elbeszélés művészete durva formában, itt magas tökélyre fejlesztve.“ Különben Jókait, úgy látszik, egyáltalában nem igen szereti. A tárgyiasság fejtegetésénél a *Szomorú napokhoz* írt előhangját elrettentő példa gyanánt mutatja be; ugyan e regénynek egy másik részletéről, a kis gyermek gyilkosságáról, ezt írja: „Ez aztán a regényesség! A féktelen magyar genie bővelkedik efféle jelenetekben, melyeket nemzeti ségének lehet betudnunk.“ Köszönjük alásan!

BEÜTHY ZSOLT.